

Арт-центр «Фабрика повидла» (Львів, Україна)

Авторка: Ірина Склокіна (Центр міської історії, Львів)

Ключові слова: #розширення можливостей #освіта #громадський простір #неприбутковість #гранти #донати #нематеріальна спадщина #складна спадщина #усна історія #темна спадщина

Матеріали створено в рамках проекту «Відкрита спадщина» (OpenHeritage: Organizing, Promoting and ENabling HEritage Reuse through Inclusion, Technology, Access, Governance and Empowerment), підтриманого програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу «HORIZON2020» (грантова угода №776766).

Координатор проекту: Метрополітальний дослідницький університет (Metropolitan Research Institute) у Будапешті
Див. більше: www.openheritage.eu

Переклад профінансовано зі Стабілізаційного фонду культури та освіти 2022 Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини та Goethe-Institut

Резюме

Арт-центр [«Jam Factory»](#) – центр сучасного мистецтва в ревіталізованому просторі, який своєю просвітницькою діяльністю, виставками та дослідженнями відображає актуальні процеси в українській та міжнародній культурі, відкриває можливості для публічного діалогу. Вражаюча споруда у неоготичному стилі, а також кілька прилеглих до неї будівель пізніших періодів, розташовані в історичному промисловому районі Львова під назвою Підзамче. З 1872 року тут працювала фірма горілок та лікерів «Кронік і син». Переживши численні зміни користувачів, фабрика пустувала з 2008 року, коли там закрили цех переробки овочів для виробництва повидла. 2015 року історик і культурний підприємець Гаральд Біндер придбав територію фабрики та розпочав процес її ревіталізації. У жовтні 2019 року стартувала реалізація проєкту. Наразі триває реставрація та адаптація двох будівель, внесених до списку пам'яток місцевого значення, а також будівництво нових додаткових приміщень (для театральних вистав, виставок, воркшопів, конференц-зали, офісів, ресторану) та відкритого громадського простору. Закінчення робіт заплановано на весну 2023 року.

Контекст

Фабрика розташована в постіндустріальному та житловому районі Львова із неофіційною назвою Підзамче – усього 20 хвилин пішки від центру міста. Історично у цій частині міста знаходилися промислові підприємства та інфраструктурні об'єкти, що межували із сільськогосподарськими околицями. Нині цей район потерпає від постіндустріального занепаду та відстає від центру у плані міського розвитку, охорони спадщини, безпеки та транспортної зручності. Водночас ця місцевість вважається найбільш автентичною та «атмосферною», досі не ураженою масовим туризмом. Фабрика була однією з перших перепрофільованих промислових будівель, тимчасом як інші об'єкти зносять заради великої забудови. Існують і випадки, натхненні прикладом перевикористання «Фабрики повидла».

Історія

1850 — Мойсей Кронік, мешканець села Знесіння неподалік від Львова, отримав від власниці села Францішки Лашковської дозвіл на розбудову винокурні у своєму будинку, розташованому одразу за контрольно-митним пунктом на межі зі Львовом. Він був одним із багатьох єврейських підприємців, котрі виробляли алкоголь за містом, адже тут можна було зекономити на податках.

1869 — неподалік збудували залізницю Львів – Броди та станцію Підзамче. Це позитивно вплинуло на економічне життя регіону. Приблизно в 1860-х роках була побудована найстаріша будівля комплексу.

1872 — ця дата згадується в документах як дата заснування підприємства Йозефа Кроніка (онука Мойсея), котре займалося виробництвом алкогольних напоїв.

Етикетка кошерного лікеру виробництва «Кронік і син», 1920-1930-ті роки. 1872 рік вказано як дату заснування виробництва. Джерело: Колекція арт-центру «Фабрика повидла».

1878 — на сусідній вулиці збудовано синагогу, у тому числі на кошти родини Кроніків. Її зруйнували під час Другої світової війни. Кроніки брали активну участь у житті єврейської громади Знесіння, жертвуючи кошти на підтримку школярів із бідних сімей, утримання єврейського цвинтаря та іншого обцинного майна.

1885 — компанію Кроніка перереєстрували як компанію з торгівлі лікером і ромом.

1909 — підприємство Кроніка отримало привілей на поставку товару до двору Австро-Угорської імперії (K&K Hoflieferant). Це свідчить про прогрес як у бізнесі, так і в соціальному становищі сім'ї.

Оголошення фірми в місцевій пресі публікувалися польською, їдишем та українською. Джерело: Gazeta narodowa, 1878, 5 грудня.

GLÓWNY SKŁAD WIN

Kronik & Mahler

za rogatką Zólkiewską l. 105.
(Lwów Zulesienie)

Najtańsze ceny:

Węgierskie białe:

HEGYALAUER	butelka 30 ct.,	wiadro 13 zł.
MAGYARÓDER	35 "	15 "
MAGYARÓDER STICH	45 "	20 "
ZIELENIAK	50 "	25 "
TOKAYER	70 "	45 "

Węgierskie czerwone:

ERLAUER	butelka 45 "	wiadro 20 "
OFNER	50 "	25 "
BUDAJ BOUQUET	60 "	35 "
MASZLASCH	70 "	45 "
MASZLASCH KRANZ	80 "	60 "

Przy odbiorze w butelkach zazwyczaj od 10 but.
5proc. rabat, na prowincję za pobraniem pocztowem.

1912 — син Йозефа Кроніка Моріц почав керувати компанією, змінивши назву на «Йозеф Кронік і син».

1914 — родина Кроніків втекла від російської окупації Галичини до Відня. Частина родини залишалася там у міжвоєнний період.

1915 — фабрика «Кронік і син» постраждала від пожежі внаслідок військових дій.

1921 — Йозеф Кронік відновив виробництво на заводі.

1926 — смерть Йозефа Кроніка. Його син Моріц повернувся з Відня і очолив компанію разом із бізнес-партнером Шулімом Валлахом, єврейським підприємцем зі Львова. Тоді підприємство розвивалося досить добре, адже було частиною живої індустріальної та багатонаціональної (особливо єврейської) частини міста.

1939 — Моріц Кронік утік від радянської окупації Львова до Варшави, де, імовірно, і загинув.

Пляшки з виробництва Кроніка. Джерело: Скарби підземного Львова, Львів, 2011. Джерело: Ольга Заречнюк / Колекція арт-центру Jam Factory

Вигляд вул. Жолкевської (нині вул. Богдана Хмельницького) з фабрикою Кроніків, 1930-ті рр. Джерело: Narodowe Archiwum Cyfrowe, 1-U-3584-6.

1939–1945 — більшість членів родини Кроніків загинули під час Голокосту у Варшаві (?), Терезієнштадті та Освенцімі. Доля інших членів родини залишається невідомою.

1945 — цього року радянська влада націоналізувала фабрику «Кронік і син». У будівлі було налагоджено виробництво і розлив вин.

Вид на фабрику 1950–1960-х років. Фото: приватна колекція Дмитра Дахна, Медіархів Центру міської історії Центрально-Східної Європи.

1958 — Винзавод переїхав на вул. Погулянка, а будівля фабрики була продана продовольчому комбінату. Вона почала функціонувати як цех з переробки овочів, де виготовляли овочеві консерви, варення, мед та гриби.

2008 — виробництво зупинено, будівлі продано львівському девелоперу Олексію Курилишину. Він мав намір ревіталізації будівель, але економічна криза 2008 р. перекреслила ці плани. Натомість бізнесмен радо віддавав приміщення у користування митцям та активістам. Серед найважливіших подій: [Contemporary Art Week](#) (з 2008 року) та [Lviv Fashion Week](#), театральні вистави та [Urban Exploration Fest](#). Місце визнали креативним осередком та знаком довгоочікуваної (і романтизованої) культурної трансформації, хоча бракувало ресурсів і людей, готових реалізувати комплексну ревіталізацію.

Банка варення виробництва заводу 2000-х років. Фото: Колекція арт-центру «Фабрика повидла».

Афіша Тижня сучасного мистецтва, 2009. Фото: Колекція арт-центру «Фабрика повидла».

2014 — Божена Закалюжна (Пеленська), львівська арт-кураторка та активістка, організувала міжнародний воркшоп «Регенерація промислових будівель в Україні», де запрошені експерти ділилися своїм досвідом, а також розробили попередні ідеї щодо адаптації Фабрики до нових культурних функцій.

2015 — Було створено [Harald Binder Cultural Enterprises](#) (НВСЕ) з метою ревіталізації території фабрики в арт-центр «Фабрика повидла». Історик і культурний підприємець Гаральд Біндер придбав головну будівлю. Ремонт та діяльність інституції повністю фінансуються Гаральдом Біндером, котрий першочергово націлений на соціальні і культурні зміни, а не на фінансову окупність інвестицій. Божена Закалюжна долучилася до ініціативи як директорка арт-центру.

Фабрика повидла до ремонту. Фото: Володимир Палій, 2015 р.

«Зустріч із будівлею, як на мене, – вдалий термін, адже у такому проєкті дуже важливо те, як ти ставишся до об'єкта, у якому хочеш щось зробити. Його виставили на ринок, мене познайомили з власником, і я перейнявся вражаючим неоготичним стилем будівлі, що знаходиться у напівзруйнованому районі міста, котрий не був у повсякденному фокусі моєї уваги... Отже, побачивши цю будівлю, я відчув, що вона аж кричить, аби хтось щось із нею зробив. Я відразу подумав, що це чудове місце для культурного центру. Очевидно, йдеться про своєрідну «західну» традицію перетворення промислових об'єктів на культурні простори» (Гаральд Біндер, 2019).

*Гаральд Біндер,
фото на фабриці,
2015. Фото:
Колекція
арт-центру
«Фабрика
повидла».*

2015–2017 — тривала консолідація 6 різних ділянок в одну — одне з найскладніших завдань. Відбувся архітектурний конкурс, і за його результатами було обрано австрійське бюро Штефана Ріндлера. Аби допомогти адаптувати австрійський проєкт до місцевих законів і правил, що є додатковим серйозним викликом, залучили українське бюро «[AVR Development](#)».

Початок розробки проєкту реконструкції без чіткої програми – частина тривалого процесу пошуку ідентичності майбутнього Центру. Інституцій сучасного мистецтва в Україні небагато, а у Львові їх зовсім не було. Отже, важливо було провести брейнстормінг із різними фахівцями, запрошеними для консультацій. Бюро Штефана Ріндлера спершу мало на думці варіант музею сучасного мистецтва, але в процесі дискусій зупинилося на концепції «Центру», орієнтованого не так на колекції, як на публічні програми. Очевидно, пошук ідентичності дещо уповільнив втілення самого проєкту.

Візуалізація майбутнього комплексу, що включає виставковий простір в історичній забудові та новобудови, де передбачаються театральна сцена, кафе, офіси та локації для подій. Джерело: AVR Development.

«Багато крутих проєктів, у які вкладалися величезні гроші, провалилися через те, що люди зважали лише на будівлю, а не на інституцію. Вони розробляли гарні проєкти будівлі, детально продумували всю інфраструктуру, але не мали чим її наповнити... Тому зараз для мене головне завдання — сфокусуватися на творенні інституції» (Божена Закалюжна, 2019).

2016 — через затримку із дозволами на реставрацію і будівництво було вирішено одразу розпочати втілення мистецьких проєктів та партнерства. Перший публічний захід об'єднав міжнародних та місцевих акторів: «Мрії Підзамча» — це шведсько-білорусько-український проєкт, присвячений дитячим мріям про громадські місця.

Тестування можливих використань будівлі перед її ремонтом було одним із інструментів команди «Фабрики повидла». Попередньо плануючи майбутній Центр як мистецький кластер із кількома резидентними організаціями та незалежними митцями, команда «Jam Factory» запросила інших акторів проводити заходи у тимчасовій будівлі, здебільшого безкоштовно. У процесі роботи команда прийшла до висновку, що для того, аби популяризувати та поширювати сучасне мистецтво, більш актуальною буде одна інституція з чіткою програмою, ніж низка незалежних активістів із власними проєктами.

2017 — розпочато розбудову установи: розширено штат (з'явилися дві проектні менеджерки); відремонтовано розміщену поруч тимчасову будівлю Інфопункту (для заходів та комунікації). Оскільки співпраця з місцевим населенням у цьому районі вважається пріоритетом, розпочато проект усної історії [«Розкажи свою історію»](#), спрямований на колишніх працівників фабрики, а також на старших мешканців околиць. Також було запущено програму грантів, котра допомагає підтримувати інші культурні проекти та популяризувати сучасне мистецтво в Україні, створювати мережі подібних проектів.

Команда має багаторівневе уявлення про цінності спадщини комплексу. По-перше, цінності архітектурної спадщини визначаються неоготичним стилем XIX ст. По-друге, будівля відображає індустріальну епоху. По-третє, підприємство представляє багатонаціональну історію Львова, а історія єврейської родини власників є частиною ширшої історії єврейського бізнесу, що процвітав у Габсбурзькій імперії та Польщі міжвоєнного періоду. Те, що сімейну історію перервав Голокост – також є частиною темної спадщини Європи XX століття, як і замовчування минулого фабрики та експропріація єврейської власності у радянський період. По-четверте, спогади тих, хто працював на фабриці в радянський період, також є частиною нематеріальної спадщини. По-п'яте, тимчасові використання фабрики після припинення виробництва є ще одним елементом спадщини, адже воно пов'язане з розвитком незалежних мистецьких ініціатив у Львові. Врахувати усі ці рівні є одним із ключових завдань.

2018 — відбулася стратегічна сесія за участю основної команди та зовнішніх експертів, де було затверджено установчий та архітектурний дизайн. У тимчасовій будівлі Інфопункту почали проводити відкриті заходи.

Перформанс Тараса Пастущука, присвячений вшануванню пам'яті знищеної синагоги та багаторічного стирання єврейської пам'яті у місті. Він позначає сіллю місце, де колись знаходилася синагога. Жовтень 2018. Фото: Колекція арт-центру «Фабрика повидла».

2019 — підготовлено експертизу проєкту в органах міської влади, що означає принципове його затвердження. До команди приєднався новий постійний штат (бухгалтерка, офіс-менеджерка і помічниця, менеджерка з комунікацій, грантова менеджерка, менеджер з проєктування та будівництва). У квітні, у будівлі Інфопункту, стартувала публічна безкоштовна освітня програма [Black Box](#) про сучасний театр. У жовтні відбувся публічний конкурс на генерального підрядника, почалися підготовчі роботи на ділянці, що згодом стала будівельною. У листопаді у тимчасовій будівлі відкрилася перша виставка [«Поговоримо про сучасність»](#).

Божена Закалюжна (Пеленська), праворуч, говорить на відкритті виставки Мачея Богдановича «Сади насолод», листопад 2019.

2019 — з жовтня 2019 по липень 2020 року проводиться підготовка робочого креслення проєкту. Отримано дозволи ДАБІ (основна бюрократична перешкода в Україні). У вересні 2020 року відремонтовано нове приміщення на сусідній вулиці Механічній під назвою "AIR space". Там проводяться події Центру до офіційного відкриття комплексу.

*"AIR space", нове тимчасове приміщення на сусідній вулиці.
Фото: Колекція арт-центру «Фабрика повидла».*

*Будівельні роботи на фабриці, 2020 р.
Джерело: Колекція арт-центру «Фабрика повидла».*

2020 — влітку у перший рік пандемії тривали будівельні роботи. Щойно пандемічні обмеження послабили, на фабриці відбулися міжнародні арт-резиденції в рамках міжнародної платформи критичного та соціального мистецтва "MagiC Carpets".

Воркшоп арт-резиденції «Я там, де мені добре» за участю підлітків з Підзамча, літо 2020 року. Фото: Анастасія Іванова.

Листопад 2021 — арт-центр відкрив виставку та створив аудіопрогулянку «Індустріальне минуле Підзамча» із залученням спогадів місцевих мешканців та у співпраці із крафтовими львівськими виробниками.

2022 — з початком повномасштабного вторгнення Росії до України в лютому 2022 року, Львів став тиловим містом, орієнтованим на забезпечення фронту та підтримку переміщених осіб. Арт-Центр «Фабрика повидла» почав надавати стипендії для митців, що постраждали від війни, та надавати тимчасове житло для переселенців. Центр також почав залучати донорські кошти від інших осіб та організацій для стипендій, а також проводити благодійні музичні та театральні події.

Хід реставрації і будівництва, вересень 2022 року. Фото: Богдан Ємець

Після короткої паузи у будівництві, реставраційні та будівельні роботи на «Фабриці повидла» було відновлено, як і мистецькі проекти. Триває підготовка виставки та програми відкриття. Арт-центр працює із митцями, що переїхали до Львова через війну, а також організовує мистецькі резиденції для різних спільнот. Серед публічних подій — вистави, читання п'єс про війну, виставки.

Літо 2023 — очікується завершення будівельних і реставраційних робіт і повний запуск комплексу арт-центру.

Фрагмент відкриття виставки "Навігація", що представляє твори митців, що перебувають у Львові внаслідок війни та співпрацюють із Jam Factory, грудень 2022 року. Фото: Назар Пархомик